

İLMÎ ARAŞTIRMALAR

DİL VE EDEBİYAT
İNCELEMELERİ

AHMET AĞIR / SÜR EKER / MUHİTTİN BİLİCİ
HASAN ALİ ESİR / RİFAT GÜNDAĞ / MEHMET NARLI / A. NURMEHMET
YAKUP SARIKAYA / ERDAL SAHİN / SERKAN SEN / GENÇAY ZAVOTCU

İLMÎ
ARAŞTIRMALAR

Dil ve Edebiyat İncelemeleri

GÖKKUBBE

İlmî Araştırmalar Güz / 2007

İstanbul

ISSN 1304-9828

İmtiyaz Sahibi: Bilimevi Basın Yayın Ltd. Şti. adına Tayfun Ergin

Sorumlu Yazı İşleri Müdürü: Tayfun Ergin

Yayın Kurulu

Prof. Dr. M. A. Yekta Saraç – Prof. Dr. Hayati Develi
Prof. Dr. Musa Duman – Prof. Dr. Fatih Andı

Hakemler Kurulu

Prof. Dr. Fatih Andı (İstanbul Üniversitesi)
Prof. Dr. Mustafa Argunşah (Erciyes Üniversitesi)
Prof. Dr. Nurettin Demir (Başkent Üniversitesi)
Prof. Dr. Hayati Develi (İstanbul Kültür Üniversitesi)
Prof. Dr. Musa Duman (İstanbul Üniversitesi)
Prof. Dr. Ceval Kaya (Marmara Üniversitesi)
Prof. Dr. Ramazan Korkmaz (Fırat Üniversitesi)
Prof. Dr. M. A. Yekta Saraç (İstanbul Üniversitesi)
Prof. Dr. Csman F. Sertkaya (İstanbul Üniversitesi)
Prof. Dr. Atilla Şentürk (İstanbul Üniversitesi)
Doç. Dr. Fikret Turan (Manchester Üniversitesi)
Prof. Dr. Kemal Yavuz (İstanbul Üniversitesi)

İngilizce Metin Kontrolü: Dr. Zekeriya Başkal

Koordinatör

Dr. Feryal Korkmaz

E-posta: korkmazferyal@hotmail.com

İrtibat Adresi

Tuğba Bayar

F. K. Gökay Cad. Okul Sok. Altunizade Sitesi F Blok No: 11 D: 9 Üsküdar / İstanbul

Telefon: 0216 327 65 61 – Faks: 0216 327 65 81

E-posta: ilmiarastirmalar@gokkubbe.com.tr

Baskı-Cilt

Çevik Matbaacılık, Topkapı / İstanbul

Bilimevi'nin hediyesidir

İLMÎ
ARAŞTIRMALAR

Dil ve Edebiyat İncelemeleri

Hakemli Dergi

24

Güz / 2007

Gökkubbe

İÇİNDEKİLER

MAKALELER

Ahmet AĞIR	Medeniyetin Öncü Kahramanları: Robinson Crusoe ve Ahmet Celâl	7-22
Süer EKER	Türkçenin Sesbirimleri ve Belirgin Altsesbirimleri	23-42
Muhittin ELİAÇIK	Tayyarzade Ata'nın Mevleviliği Yorumlayışı	43-56
Hasan Ali ESİR	XVIII. Yüzyıl Şairlerinden Tameşvarlı Naîmüddin ve Pend-nâme'si	57-78
Rıfat GÜNDAY	Saatleri Ayarlama Enstitüsü'nde Toplumsal-Kurumsal Eleştiri ve İroni	79-102
Mehmet NARLI	Ömer Seyfettin'den Cemal Şakar'a Öykü ve İroni	103-115
A. NURMUHAMMEDOV (Çev. Yakup SARIKAYA)	Kaşgarlı Mahmut'un Divanı'nda Aslı Uzun Ünlülerin Gösterilişi	117-128
Serkan ŞEN	Eski Türkçede Gök İle Yerin Adlandırılışında Renklere Dayalı Deyim Aktarmalarından Yararlanma ve 'Kara' Sözcüğünün Kökeni Üzerine	129-136
Gencay ZAVOTCU	Divan Şiiri'nde Hâl Dili	137-155

TANITMA

Erdal ŞAHİN	<i>Tuvacanın Sözvarlığı Eski Türkçe ve Moğolca Denkleriyle</i>	157-159
-------------	--	---------

Eski Türkçede Gök İle Yerin Adlandırılışında Renklere Dayalı Deyim Aktarmalarından Yararlanma ve ‘Kara’ Sözcüğünün Kökeni Üzerine

Serkan Şen*

Eski Türkçede Gök ile Yerin Adlandırılışında Renklere Dayalı Deyim Aktarmalarından Yararlanma ve ‘Kara’ Sözcüğünün Kökeni Üzerine

Makalede öncelikle Eski Türkçenin ‘gök’ ve ‘yer’ kavramlarını adlandırma eğilimi üzerinde durulacaktır. Bu eğilimin renklere dayalı deyim aktarmalarından faydalanma olduğu örneklerle ortaya konacaktır. Daha sonra *kara* “yeryüzünün denizle örtülü olmayan bölümü, toprak” sözcüğünün etimolojisi üzerinde durulacaktır. Türkçe Sözlük’te *kara*’nın Arapça kökenli gösterilmesi eleştirilecektir. *kara*’nın Eski Türkçedeki *kök* ve *yagız* sözcükleri gibi renklere dayalı deyim aktarması sonucu oluştuğu ifade edilecektir. Türkçe *kara* ile Arapça *ķārre* arasındaki benzerliğin rastlantıdan öteye geçemeyeceği vurgulanacaktır. *kara*’yı Türkçe kökenli göstermenin daha doğru olacağı belirtilecektir.

Anahtar Kelimeler: Etimoloji, Eski Türkçe, Deyim Aktarması, Kara, Gök, Yer.

Using Methaphores Based On Colours For Naming Sky And Earth In Old Turkish And The Etimology Of The Word ‘Kara’

In this study firstly it will be paid attention to tendency of naming the notion of sky and earth in Old Turkish. It will be proved with examples that this tendency is using the methaphores based on colours. Then the etimology of *kara* “earth” will be explained. Showing *kara* as an Arabic word in Turkish Dictionary will be critisized. According to me *kara* is composed of methaphores based on colours such as the words *kök* and *yagız*. The similarity between the Turkish word *kara* and the Arabic word *ķārre* is only a coincidence. It will be realistic to accept this word as a Turkish word.

Key Words: Etimology, Old Turkish, Metaphore, Kara, Sky, Earth.

* Dr., Ondokuz Mayıs Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi.
serkansen@omu.edu.tr

Türkçenin günümüze ulaşan en eski ürünlerinden Orhon Yazıtları'nda 'gök', *teŋri* (EDPT: 523), 'yer' ise *yer* (EDPT: 954) sözcükleriyle karşılanmaktadır. Bu sözcükler yazıtlarda tek başlarına kullanılabilirdiği gibi KT D1'deki *üze kök teŋri asra yagız yer kılıntukda ekin ara kişi oğlu kılınmış* (Tekin 1995: 38) cümlesindeki gibi aynı zamanda renk bildiren *kök* ve *yagız* niteleyicileriyle kalıplaşmış biçimde de kullanılabilir. Türkçenin gelişim süreci içinde Uygur döneminden başlayarak *kök* ve *yagız*'ın niteledikleri *teŋri* ve *yer* sözcüklerinin yerini alabildikleri görülür. *kök* ve *yagız*'ın anlamlarındaki değişimin nedeğine geçmeden evvel değişimin nasıl gerçekleştiğini ortaya koymak gerekir. Bu amaçla sözcüklerin yazıtlardaki anlamı geçtikleri bağlamla birlikte aşağıda belirlenip sonraki dönemlerdeki görünüşleri incelenmiştir.

kök: Sözcük, yazıtlarda temel olarak "mavi" anlamındadır. (EDPT: 708) KT D1'deki *üze kök teŋri asra yagız yer kılıntukda ekin ara, kişi oğlu kılınmış* (Tekin 1995: 38) / "Üstte mavi gök (yüzü) altta (da) yağız yer yaratıldığında, ikisinin arasında insanoğulları yaratılmış." (Tekin 1995: 39) cümlesini, sözcüğün yazıtlardaki bu anlamına örnek olarak verebiliriz.

kök, Uygur döneminde de "mavi" anlamını sürdürmüştür (DTS: 312). *ol altun taŋka tegser siz kök lenhua körgey siz* / "O altın dağa ulaşırsanız, mavi lotüsler göreceksiniz." (Hamilton 1998: 45) cümlesinde bu durum tespit edilebilmektedir. Sözcüğün Uygur metinlerinde kazandığı başka bir anlam ise "gök" tür (DTS: 312). *kök*'ün yeni anlamıyla yer aldığı bağlamlara şu örnekler verilebilir:

yitiñsiz yidiz yagız yer teprep kökke agtngay (Kaya 1994: 253) "Erişilmez genişlikteki yeryüzü sallanıp göğe yükselecek."¹

atı kötrülmişniñ kirtü nomı yirtinçüte kök içinte yadılzun (Zieme 1985: 167) "Adı yüceltilmişin doğru öğretisi yeryüzünde (ve) gök içinde yayılsın."

azu uçugma kuş bolup kökke uçayın (Müller 1908: 37) "Ya da uçan kuş olup göğe uçayım."

kök, "gök, hava, sema" anlamlarını Karahanlı döneminde de sürdürmüştür (DLT IV: 356). Bu anlamını Türkçe'de günümüze dek koruyan sözcük (Räsänen 1969: 287), Farsça'ya da geçmiştir (TMEN III: 640).

Orhon ve Uygur Türkçesinde genellikle "gökyüzü" kavramı için kullanılan *teŋri* ise bu anlamını Karahanlı döneminde Kaşgarlı'nın tabiriyle yalnızca "yere batası kafirler" yani Müslüman olmayan Türkler arasında devam ettirmiştir

¹ Makale boyunca yer verilen Eski Türkçe ifadelerin yazımında sade bir transkripsiyon kullanılmıştır. Ayrıca Uygurca ifadelerin Türkiye Türkçesine çevrilmesinden sonra dipnot verilmesi çevirinin ya da metnin kendisine ya da Almanca tercümesine dayanarak tarafımdan yapıldığını gösterir.

(DLT III: 377). Müslüman Türklerin sayısı arttıkça sözcüğün “gökyüzü” anlamında kullanımı azalmıştır (EDPT: 524). *teñri*, günümüzde, İslam’a girmemiş yada geç girmiş bir kısım Türk toplulukları arasında “gök” anlamını korumakla birlikte (TMEN II 578-579) varlığını genel olarak “Tanrı” karşılığında sürdürmektedir (Räsänen 1969: 474).

yagız: Sözcük yazıtlarda “kahverengi, yağız” anlamındadır (EDPT: 909). KT D1’deki *üze kök teñri asra yagız yer kılınukda ekin ara, kişi oğlu kılınmış* (Tekin 1995: 38) / “Üstte mavi gök (yüzü) altta (da) yağız yer yaratıldığında, ikisinin arasında insanoğulları yaratılmış.” (Tekin 1995: 39) cümlesini, sözcüğün yazıtlardaki bu anlamına da örnek olarak verebiliriz.

yagız, Uygur döneminde de “kahverengi, yağız” anlamlarını sürdürmüştür. (DTS: 225) *bo yagız yer arkasındaki idiz taglarıg basguklarıg barça kog kıçmuk teg uşatu sanın sakışın bilgeli bolgay* (Kaya 1995: 111) “Bu yağız yer arkasındaki yüksek dağları tepeleri bütünüyle zerre misali ufalayıp (zerrelerin) sayısını bilebilecek.” cümlesinde sözcüğün bu anlamı görülebilmektedir. *yagız*’ın Uygur döneminde kazandığı diğer anlam ise “yeryüzü”dür (DTS 225). Sözcüğün yeni anlamıyla görüldüğü bağlamlara şu örnekler verilebilir:

kökde yagızda tolu etözler bolur (Tekin 1980: 117) “Gökyüzünde yeryüzünde pek çok bedenler olur.”

kökli yagızlı içinte yaruk yaltrık yaltırtı (Kaya 1995: 330) “Gökyüzü ve yeryüzü içinde parlak ışık ışıladı.”

anta ötrü hormuzta antakya ok inip yagızka ayagka tegimlig tiginke antag tip inçe sözleti (Zieme 1985: 45) “Ondan sonra Hormuzta hemencecik yeryüzüne inip saygıdeğer prene şöyle dedi.”

DLT’de sözcükle ilgili “Bu kızıl ile siyah arası bir renktir. Buna benzetilerek yeryüzüne yağız yer denir.” açıklaması yapılmıştır. (DLT III: 10)

yagız Uygur döneminden sonra “yeryüzü” anlamıyla görülmezken renk adı olarak günümüze dek ulaşmıştır (EDPT: 909)

Türkçe’den Farsça’ya da geçen *yer* sözcüğüne (TMEN IV: 311) ise dilimizin bütün dönemlerinde rastlayabiliriz (Räsänen 1969: 198).

kök ve *yagız*’ın *teñri* ve *yer* anlamında kullanılmasını “Aralarında uzaktan veya yakından ilgi bulunan iki şey arasında bir benzetme ilişkisi kurarak, bunlardan birinin adını, geçici olarak kendisine benzetilen diğer şeyin adı ile karşılama olayı.” olarak tanımlanan deyim aktarımına (Korkmaz: 2003: 66) dayandırabiliriz. Burada sözcükler arasındaki benzetme ilişkisi renk üzerine kurulmuştur. Bu ilişki ilk olarak DLT’de ortaya konmaktadır. Kaşgarlı Mahmut, *yagız*’ı

açıklarken “Bu kıvıll ile sıyah arası bir renktir. Buna benzetilerek yeryüzüne yağız yer denir.” demektir (DLT III: 10). Açıklamadan anlaşıldığı üzere yeryüzü benzeyen, renk ise benzetilendir. Şu halde, ele alınan sözcükler üzerindeki deyim aktarımını kapalı öğretilime olarak nitelemek mümkündür. Deyim aktarımının tanımında bunun geçici bir durum olduğu belirtilmektedir. Bu yargı *yagız* sözcüğü için geçerlidir. Sözcüğün Uygur döneminin dışında *yer* anlamında kullanılmaması geçicilik kuralına uygunluk gösterir. Ancak *kök* için aynı şeyi söylemek mümkün değildir. Zira sözcük Müslüman Türklere Uygur Türkçesinden günümüze “gökyüzü” anlamını sürdürmektedir. Bunun nedenini de DLT’ de bulabiliriz. Kaşgarlı “Ulu Tanrı” karşılığındaki *Teñri* sözcüğünü açıkladıktan sonra (DLT III 376-377) sözü, yere batası kafirler olarak nitelediği, Müslüman olmayan Türklere getirir ve onların göğe *teñri* dediğini belirtir (DLT III: 377). Kaşgarlı’nın tepkisi dinî değerlerinden kaynaklanmaktadır. DLT’ de bu tepkinin başka yansımaları da bulunabilir. DLT’ de Tanrı’nın elçisiyle hükümdarın elçisini ayırmak için birinciye yalawaç, ikinciye ise yalawar denildiğinin belirtilmesi (DLT II: 288) konunun dikkat çekici örneklerdendir. Dolayısıyla Ulu Tanrı’nın adı olan bir sözün başka varlıklar için kullanılması İslam’ı yeni benimsemiş Türk Müslümanları için kabul edilemez bir durumdur. Bu anlayış, İslam’ı kabul eden diğer Türk topluluklarında da devam etmiş, *teñri* sözcüğü anlam daralmasına uğrayarak İslam dairesindeki Türkçe metinlerde yalnızca “Tanrı” karşılığında görülmüştür. Gökyüzünü adlandırmada *teñri*’nin oluşturduğu boşluğu dönemlere göre değişik seslendirilişleriyle *kök* sözcüğü doldurmuş; sonuçta deyim aktarımı kalıcılaştırmıştır. Buradan ihtiyaçlar karşısında deyim aktarmalarının kalıcılaştırabileceği sonucu çıkmaktadır.

Bütün bu açıklamalardan sonra artık *kara* sözcüğünün kökeni konusuna geçebiliriz. Türkçe sözlükte *kara* Arapça *qārra*’ dan geldiği belirtilerek “yeryüzünün denizle örtülü olmayan bölümü, toprak” biçiminde anlamlandırılmıştır (TS: 1074). Hasan Eren, Türk Dilinin Etimolojik Sözlüğü’ ünde sözcüğün kökenine dair şu görüşlere yer verir: “Kahane- Tietze, Doerfer gibi yazarlara göre Arapça’dan alınmıştır. Kononov *kara*’nın bu anlamda belli başlı bütün Türk diyalektlerinde kullanıldığını göz önüne alarak bu görüşe katılmamıştır. Kormuşin de *kara*’yı ‘toprak’ olarak en koyu renge verilen *kara* adından ayırmamış, ancak Moğolca’da *kara*’nın ‘toprak’ olarak geçmediğini belirtmiştir (Eren 1999: 210). Eren’in verdiği bu bilgiler TS’deki sözcüğün Arapça kökenli olarak belirtilmesi yaklaşımının tartışmalı olduğunu göstermektedir.

Türkçe’de *kara* sözcüğü ilk olarak Orhon Yazıtları’nda karşımıza çıkar. Sözcük yazıtlarda temel olarak “yönetilen halk” anlamındadır (EDPT: 643). Semih Tezcan (Tezcan 1974: 44) ve Şinasi Tekin (Tekin 2001: 202) gibi araştırmacılar

sözcüğün bu anlamıyla Farsça'dan alıntı olduğu görüşündedir. Semih Tezcan “halk” anlamındaki ‘kara’ ile “siyah” anlamındaki ‘kara’nın aynı sözcükler olduğuna inanmadığını, bu eş sesliliğin yalnızca bir tesadüf olduğunu ifade etmektedir. Ona göre sözcük Eski Persçede “ordu, savaşçı, halk” anlamındaki ‘kara’dan gelmiştir (Tezcan 1974: 44). Clauson ise “siyah” ve “halk” anlamlarındaki ‘kara’yı birleştirme taraftarıdır (EDPT: 643). Görüldüğü üzere yazıtlardaki halk anlamındaki kara’nın kökeni tartışmalıdır. Bunun dışında yazıtlarda *kara kum* ve *kara köl* yer adlarında kullanılan bir *kara* daha vardır (Tekin 1995: 104). Türkçe yer adlarında renklerden yararlanma eğiliminin (Aksan 1998: 108) *kök öñ* (Tekin 1995: 106), *yaşıl ügüz* (Tekin 1995: 114) örneklerinde görüldüğü gibi yazıtlarda da geçerli olduğunu göz önünde tuttuğumuzda *kara kum* ve *kara köl*’deki bu *kara*’nın renk bildirdiğini söylemek zor değildir. Yazıtlar sonrası dönemde Irk Bitig’den başlayarak Türkçe’nin yayılma alanlarının tamamında sözcüğün “siyah” anlamında kullanıldığı görülmektedir. (EDPT: 643-644)

İslamî dönem Türkçe metinlerde *kara*’nın *yagız* yerine kullanılışı dikkat çekmektedir. Göktürk ve Uygur döneminde yeryüzünü karşılamak için kullanılan *yagız yer* tamlaması (DTS: 225) Karahanlı döneminde *kara yer* halini almaya başlamıştır. Aslında bu sürecin başlangıcı Eski Uygur Türkçesi metinlerine dayanır. Dönemin metinlerinden Maytrisimit’te *kara yir* tamlaması görülse de (Tekin 1980: 150) bu istisnai bir durumdur. Kutadgu Bilig’de *yagız yer* tamlaması 23 kez geçerken *kara yer* tamlaması 34 kez görülmesi Uygurcadaki istisnânın Karahanlıcada eğilime dönüştüğünü ortaya koymaktadır. Kutadgu Bilig’deki: *negü asğı kara yir koyı / anıñ tüşneki ol yagız yir oyı* (Arat 1999: 358) beyitinde *kara yer* ile *yagız yer* arasındaki bu paralellik açıkça gözlenmektedir. Türkçe’de Uygur döneminden itibaren yeryüzü için kullanılan başka bir tamlama ise *kara toprak*’tır (DTS: 575). Harezmi döneminden aynı metinde hem *kara yer*’i hem *yagız yer*’i (Ata 1997: 94) hem de *kara toprak*’ı (Ata 1997: 10) bir arada görmek mümkündür. Harezmi Türkçesinde *kara*, nitelediği *yer* sözcüğüyle aynı anlamda kullanılmaya başlamıştır. Bu dönem metinlerinden Nehcü’l Feradis’in dizinini hazırlayan Aysu Ata eserde iki kez *yer*’in önünde görülen *kara(2)*’yı “toprak” olarak anlamlandırmıştır (Ata 1998: 201). Nehcü’l Feradis metninde *kara yer* tabirinin Nuh Peygamber’in gemisini kondurmak istediği mekanı anlatması önemlidir (Eckman 1995: 263). Aysu Ata’nın *kara*’yı “toprak” olarak anlamlandırması göz önünde tutulduğunda buradaki *kara yir* ibaresini “toprak yer” olarak anlamamız gerekir. Adı geçen toprak *yer*’in özelliği ise Nuh Peygamber’in gemisinin yüzdüğü suların sona erdiği yer olmasıdır. Nehcü’l Feradis’te görülen *kara*’yı bu yönleriyle TS’de “yeryüzünün denizle örtülü olmayan bölümü, toprak” anlamında geçen *kara* ile birleştirmek mümkündür.

Ancak arada bir fark vardır. Nehcü'l Feradis' e görülen kara Türkçe olarak gösterilir iken TS' deki kara Arapça olarak belirtilmiştir.

kara, Kıpçak Türkçesi eserlerinden İrşâdü'l Mülûk Ve's-Selâtin'de "yeryüzü" anlamında görülür (Toparlı 1992: 546). Sözcük burada *taki suf sığırı taki kara sığır beraber turur* (Toparlı 1992: 300) cümlesinde geçer. Cümlede *kara*, *suf* "su"yun dışındaki yeryüzü kesitini anlatmaktadır. Bu mantık Eski Türkçede yeryüzünü yer ve sudan oluşan bir bütün olarak görerek onu *yer suv* ikilemesiyle anlatma anlayışıyla (Hamilton 1998: 123) örtüşmektedir. Aynı anlayışı Uyurca metinlerden Altun Yaruk' ta da görebiliriz. Altun Yaruk' taki *titdim idaladım yağız yirig taluy ögüz birle birkerü* (Kaya 1994: 306) "Yağız yeri denizlerle birlikte gözden çıkardım" cümlesinde *dünyâ yağız yer* "karalar" ve *taluy ögüz* "denizler" den ibaret bir bütün olarak anlatılmaktadır.

kara, Anadolu sahasında da *kara sığırı* tamlamasında XV. yüzyıldan itibaren görülür (TTS IV: 2279). Tarama Sözlüğü'nde *kara sığırı*: "Karada gezen, suya girmeyen sığır, kara sığır." biçiminde tanımlanmaktadır (TTS IV: 2279). Tanımdaki kara ve su ayrımı dikkat çekicidir. Sözcük XVII-XVIII. yüzyıl Osmanlı Türkçesinde *karaya çalma*: "karaya oturmak" deyiminde karşımıza çıkar (TTS IV: 2285). Sözcüğün deyimleşmiş olarak kullanılması yerleşikliğinin göstergesidir.

kara, günümüzde hem Müslüman hem de Müslüman olmayan Türk toplumlarında "toprak" anlamında görülebilmektedir (TMEN III: 427).

Bu bilgiler ışığında sözcüğün Arapça kökenli gösterilmesi yaklaşımına yeniden değinmek gerekir. Arapça'da "kıta, anakara" karşılığında bulunan ve 'kârre olarak okunan bir sözcük mevcuttur (Mutçalı 1995: 696). Ancak, 'kârre Modern Arapçaya mahsus bir kullanım olup Klasik Arapçada sözcükle aynı kökten türemiş başka biçimler görülür.² Modern Arapçanın başlangıcı ise Napolyon'un Mısır'ı işgal tarihi olan 1798'e dayandırılır (Gündüzöz 2003: 70). Türkçe'de sözcüğün "yeryüzünün denizle örtülü olmayan bölümü, toprak" anlamıyla kullanımı ise belirtildiği gibi Harezmi Türkçesinden yani 13. yüzyıldan itibaren başlar. Buna göre Türkçe *kara*, Arapça 'kârre'den yaklaşık 600 yıl daha yaşlıdır. Ortaya çıkan durumda sözcüğün Arapça'dan Türkçe'ye geçme ihtimali mümkün görülmemektedir. Ayrıca sözcüğe Müslüman olmayan dolayısıyla İslamiyet kanalıyla Arapça'dan sözcük alımının asgari düzeyde bulunan Türk toplumlarında rastlanması da onun Arapça kökenli olamayacağını başka bir

² Sözcüğün Klasik Arapça döneminde görülmediği bilgisi Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Arapça Anabilim Dalı öğretim elemanlarından Dr. Soner Gündüzöz'den alınmıştır. Makalem için klasik Arapça kaynakları tarama inceliğinde bulunan Dr. Soner Gündüzöz'e bu vesile ile teşekkür ederim.

göstergesidir. Bu durumda sözcüğün tıpkı *kök* ve *yagız* sözcükleri gibi deyim aktarımına uğrayarak nitelediği *yer* sözcüğünün yerine kullanıldığını ifade etmek isabetli olacaktır. Sözcük üzerindeki deyim aktarımının gerçekleşme basamakları ise şöyle sıralanabilir:

1. Eski Türkler yeryüzünü kara ve sulardan oluşan bir bütün olarak algılamışlar, yeryüzünü için *yer sub* ikilemesini kullanmışlardır.

2. Eski Türkçedeki *yer sub*'un 'yer' kısmını karşılamak için ilk olarak *yagız yer* tamlaması kullanılmıştır. Bu tamlamanın özelliği, renk bildiren niteleyicinin, nitelediği *yer* sözcüğünün yerini alarak deyim aktarımına uğrayabilmesidir.

3. Karahanlı döneminden itibaren *kara yer* ifadesi, *yagız yer* ifadesinin yerini almaya başlamıştır.

4. Harezm döneminde daha önce *yagız yer*'in geçirdiği deyim aktarımını bu sefer *kara yer* geçirmiş *kara, yer*'in yerine geçmiştir.

5. *kara* ile "yeryüzünün denizle örtülü olmayan bölümü, toprak" kavramlarını anlatma anlayışı Kıpçak ve Eski Türkiye Türkçelerinde de devam ederek günümüze dek gelmiştir.

6. *kara yer*'in geçirdiği deyim aktarımı kalıcılışmakla beraber, günümüzde görülen *kara toprak* ifadesinde, sözcüğün deyim aktarması geçirmeden önceki halinin izlerini bulmak mümkündür.

Ortaya konulan görüşler doğrultusunda Türkçe *kara* ile Arapça *qarre* arasındaki benzerliği bir rastlantı olarak değerlendirip, sözcüğü Türkçe kökenli olarak tanımlamak gerekir.

Kaynakça ve Kısaltmalar

- Aksan, Doğan (1998), *Her Yönüyle Dil (Ana Çizgileriyle Dilbilim) III*, Ankara: TDK Yayınları.
- Arat, Reşit Rahmeti (1999), *Kutadgu Bilig I Metin*, Ankara: TDK Yayınları.
- Ata, Aysu (1997), *Kıyasü'l- Enbiya (Peygamber Kıssaları)I Giriş-Metin-Tıpkıbasım*, Ankara: TDK Yayınları.
- Ata, Aysu (1998), *Nehcü'l Feradis III Dizin-Sözlük*, Ankara: TDK Yayınları.
- Cirtatuas-Laude, İlse (1961), *Der gebrauch der farbebezeichnungen in den Türkdialekten*, Wiesbaden: Otto Harrassowitz.
- Eckman, Janos (1995), *Nehcü'l Feradis I Metin II Tıpkıbasım*, yayınlayanlar: Semih Tezcan- Hamza Zülfikar, Ankara: TDK Yayınları.
- Eren, Hasan (1999), *Türk Dilinin Etimolojik Sözlüğü*, Ankara: Bizim Büro Basım Evi.

- Gündüzöz, Soner (2003), "Modern Arapçanın Tarihsel ve Filolojik Sınırları", *Nüsha Şarkiyât Araştırmaları Dergisi* s. 8, 69-90.
- Hamilton, James R.(1998), *Budacı İyi ve Kötü Kalpli Prens Masalının Uygurcası*, çev.Ece Korkut-İsmet Birkan, Ankara: Simurg Yayınları.
- Kaya, Ceval (1994), *Uygurca Altun Yaruk. Giriş, Metin ve Dizin*, Ankara: TDK Yayınları.
- Korkmaz, Zeynep (1992), *Gramer Terimleri Sözlüğü*, Ankara: TDK Yayınları.
- Mutçalı, Serdar (1995), *Arapça –Türkçe Sözlük*, İstanbul: Dağarcık Yayınları
- Müller, Friedrich Wilhelm Karl (1908), "Uigurica. I. Die Anbetung der Magier, ein christliches Bruchstück. 2. Die Reste des buddhistischen,, Goldglanz- Sūtra''. Ein vorläufiger Bericht., Berlin: Verlag der Königl. Akademie der Wissenschaften.
- Räsänen, Martti (1969), *Versuch eines Etymologischen Wörterbuchs der Türkisprachen*, Helsinki: Suomalais- Ugrilainen Seura.
- Tekin, Şinasi (1980), *Maitrisimit Nom Bitig, Die uigurische Übersetzung eines Werkes der Buddhistischen Vaibhasika-Schule, 1. Teil: Transliteration, Übersetzung, Anmerkungen*, (Schriften zur Geschichte und Kultur des Alten Orients. Berliner Turfantexte. 9) Berlin: Akademie der DDR. Zentralinstitut für alte Geschichte und Archäologie.
- Tekin, Şinasi (2001), *İştikakçının Köşesi*, İstanbul: Simurg Yayınları.
- Tekin, Talat (1995), *Orhon Yazıtları –Kül Tigin, Bilge Kağan, Tunyukuk-*, İstanbul: Simurg Yayınları.
- Tezcan, Semih (1974), *Das uigurische Insadi-Sutra*, (Schriften zur Geschichte und Kultur des alten Orients 6. Berliner Turfan Texte 3) Berlin: Akademie der Wissenschaften der DDR. Zentrallinstitut für alte Geschichte und Archäologie.
- Toparlı, Recep (1992), *İrşâdü'l Mülük Ve's-Selâtin*, Ankara: TDK Yayınları.
- Zieme, Peter (1985), *Buddhistische Stabreimdichtungen der Uiguren*, (Zentralinstitut für Alte Geschichte und Archäologie. Schriften zur Geschichte und Kultur des Alten Orients. Berliner Turfantexte. 13.), Berlin: Akademie der Wissenschaften der DDR.
- DLT: Atalay, Besim (1998), *Divanü Lûgat-it-Türk Tercümesi I- III, IV Dizin*,Ankara: TDK Yayınları.
- DTS: Nadelyaev, V.M. ve diğerleri (1969), *Drevnetyurkskiy Slovar* Leningrad: İzdatel'stvo Nauka.
- EDPT: Clauson, Sir Gerard (1972), *An Etymological Dictionary of Pre- Thirteenth-Century Turkish*, Oxford: Clarendon Press.
- KT D: Köl Tigin Yazıtı Doğu Yüzü
- TMEN: Doerfer, Gerhard (1963,1965,1967,1975), *Türkische und Mohgolische Elemente im Neupersischen I-IV*, Wiesbaden: Franz Steiner Verlag.
- TS: TDK (2005), *Türkçe Sözlük*, Ankara: TDK Yayınları.
- TTS: TDK (1996), *TanıklarıylaTarama Sözlüğü I-VI*, Ankara: TDK Yayınları.